

Xuegos tradicionales en Villamexín ya Proaza

ANTONIO ALONSO DE LA TORRE GARCÍA

*Dedicáu a Ángel ya
Elena, mio pá ya mio má.*

Falar de xuegos trai con ello l'alcordanza d'un pasáu personal que nos paez irrecuperable. Un mundu enllenu de señardaes ya encantu que nos avera a la nuesa vida primera.

Pero na crisis cultural qu'existe anguaño n'Asturies hai que faer referencia irremediable al pasáu, non sólo personal, sinón tamién colectivu, d'una cultura que se nos va pente les manes como si fora xaraza. Ye llegáu'l tiempu de recuperar lo qu'antaño se tresmitía de mou oral de xeneración en xeneración ya saber da-y nueves aplicaciones na realidá de güei. Porque ye la manda ya tamién el testimoniu de los que tuvieron enantes que nós; lo que nos obliga a tresferilo a les xeneraciones futures.

Los xuegos son momentos de distracción, entretenimientu, descansu, de deprender a convivir, de

rellacionase colos otros ya col entornu que nos arro-
dia. Una esperiencia imprescindible pa dir conqui-
tando ya esplorando'l mediu onde se va desenvolver
la vida de tolos díes.

Pue falase de la importancia del xuegu na integración
social del nenu, de lo qu'aporta a la so maduración física
ya intelectual, o d'otres munches coses. Poro, ye perdificil
dar una definición de xuegu, esplicar la so razón de ser.
Ye una actividá satisfactoria ya prestosa. El so motivu
nun necesita esplicación. Ye dalgo inherente al home.

Los xuegos que van ser descritos ya comentaos
nesta cenciella aportación a la tradición asturiana
foron recoyíos de mou oral nos pueblos de Villame-
xín ya Proaza, los dos nel conceyu al que da nome'l
segundu d'estos pueblos. D'estos llugares son natura-
les los mios pas, lo que facilitó'l trabayu al ser ellos,
xunto con otros parientes ya amigos, los principales
informantes. Amás, munchos d'estos xuegos conózo-
los pola mor de velos, sentilos ya xugalos na mio
casa. Pola edá d'estes persones que m'apurrieron la
información pue asegurase qu'estos xuegos practicá-
bense toos na primera metá del sieglu venti. Depués,
munchos foron escaeciéndose.

Nun ye fácil faer una ordenación de los xuegos
que nesti estudiu se comenten. Faise amestando
dellos rasgos, como les característiques que tienen
o reparando na edá de los participantes. Con ello
quierse namái que facilitar la llectura ya estructurala
un pocoñín, ensin pretender amuñonalos nunos
modelos claramente definíos. Esto último sedría
imposible yá que la improvisación ya les circunstancies
puntuales de llugar, tiempu, participantes, etc. faen
del too imposible una distribución rigurosa.

XUGAR COLOS MÁS PEQUENOS

Nestos xuegos hai delles coses a destacar. Ye mui interesante resaltar que cuenten siempre cola participación de persones mayores, xeneralmente los mesmos pas, que dirixen convenientemente los xuegos, tresmitiendo lo yá sabío ya conocío, amás de compartir estos importantes momentos colos sos fíos. Esti ye un fechu que ta perdiéndose agora ente les prieses de la vida moderna. La dimensión afectiva ye entós perimportante, amás d'aniciase'l nenu nel conociendu del so propiu cuerpu a través del contactu colos sos mayores. Preséntense de menos a más edá.

Toca palminas

La ma cueye les manines del nenu ente les d'ella ya da palmaes con elles sele. A lo cabero, cola esclamación, hai que lleva-y les manes al nenu a la so cabeza. Faise entonando una musiquina cenciella ya mui rítmica. Paez que val p'aliviar la espera del nenu ya la madre pol so padre ya maríu:

*Toca palminas, que viene papá
tócalas bien, ¡qué pronto vendrá!*

Cinco llobinos

Mentanto se canten estos versos la ma mueve la mano abierta d'un llau a otru. Preténdense que'l nenu la sonsaña:

*Cinco llobinos tiene la lloba
negros ya blancos baxo su cola.
Cinco llavó, cinco peinó
y tolos cinco ¡a la escuela mandó!*

Los deos

Vas garrándo-y los deos d'una mano al nenu, entamando pel más pequeñín, mentanto-y vas diciendo lo que *fixo* cada deu.

*Esti alcontró un güevu,
esti buscó lleña,
esti encendió'l fueu,
esti frió'l güevu
ya esti otru, el más gordu, comiólo too, too...*

Un paxarín

La persona mayor señala pal cielu, diciéndo-y al mesmu tiempu al nenu: *¡mira un paxarín, un paxarín...!* Cuando'l rapacín mira p'arriba aprovecha pa fae-y rebusquinos en pescueza, acompangaos de dalgún soníu prestosu.

Por esta rayina

Hai qu'abri-y la mano al nenu ya pasa-y los deos pente les llinies. A lo cabero, col últimu versu, fáes-y rebusquinos na palma:

*Por esta rayina
por esta otra.
Si te pica la mosca,
¡rasca, rasca, rasca...!*

Chatu baratu

La persona mayor pon dos deos en forma pinza ya plízca-y la nariz al nenu. Mientras lo fai va cantando esta frase, marcando bien los acentos:

Chatu, baratu, narices de gatu.

Las cabras de Xuan Barbeiru

El nenu enséña-y les manes a la persona mayor, estendiéndoles sobre les piernes d'esti o sobre una mesa, etc. L'adultu, que dirixe'l xuegu, va recitando despacín los primeros versos al mesmu tiempu que-y pasa un deu pela cara al crú de mou circular. Cuando acaba de dicir la fórmula tien qu'intentar dar una palmada cola mesma mano cola que lu acariciaba a una de les manines que tien estendies el nenu. El final pue cantase más rápido pa coyelu despreveníu. Pónense n'acción valores como l'atención, los reflexos, etc.

*Las cabras de Xuan Barbeiru
Van toas por un sendeiru
comiendo fueyas d'ablanu
ya dexando las de salgueiru.
Pumba, puf..*

Pin pin zara cundín

Interesante xuegu, asemeyáu al anterior, onde'l nenu pon les dos manes estiraes. Mentanto, la persona mayor recita rítmicamente la lletra ya va tocándo-y los deos a cada golpe de voz col so deu furabollos. Cuando algama'l versu final, que yá pon sobre avisu al nenu, tien que procurar da-y una palmada na mano o plizcalu nella como si fora un gallu, si enantes nun-y dio tiempu al rapacín a retirala.

*Pin pin zara cundín
la ceca la meca la tortoleca.
El fíu del rei pasó por aquí, comiendo maní,
a toos-ys dio menos a mi.
¡Quita la mano, que te pica'l gallu!*

Ye bon exemplu del sinsentíu de les lletres usaes nestes cancionines, que busquen sobre too la estética del ritmu, la eufonía de rimes ya cadencies. Tamién sirve d'exemplu de los abondos casos de cantares trayíos polos emigrantes, polo que nun ye estrañu l'usu de pallabres mui poco sentíes n'Asturies, como "maní". Amás son frecuentes les fórmules o cantares aportaos por maestros castellanos. De too ello resulta que nun son d'estrañar les diferentes variantes qu'apaecen d'un mesmu xuegu, lo que ye normal pola fácil permeabilidá de la tresmisión oral, dependiendo de quién te lo cuente, cuándo, quién-y lo enseñó, etc. Sicasí les adaptaciones puntuales a la forma de falar del llugar fáense de continuo.

El caballín

L'adultu sienta al nenu en cuellu, sobre les rodies, mirando pa él. Tien que fae-y creer que va montáu a caballu. Pa ello va moviendo les piernes rítmicamente, de mou que lu ximielgue. Principia de mou seliquín cantándo-y repetíes veces: *al pasu, al pasu...* Depués gánase velocidá tanto col movimientu como cola voz, mientras se diz: *al trote, al trote...* Pa finar, perrápido: *al galope, al galope, al galope...*

Arre borriquito

La postura ye igual que la del xuegu anterior. Trátase d'un xuegu-villancicu, yá que ye un cantar que fala de temas navidiegos, que ye'l tiempu nel que se suel practicar. La versión recoyida ta casi dafechu en castellanu:

*Arre borriquito,
vamos a Belén,
a ver a María
y al niño también.*

*Arre borriquito,
arre, arre, arre,
arre borriquito
que llegamos tarde.*

*Arre borriquito,
vamos a Belén,
que mañana es fiesta
y pasao también.*

A patas calladas

La persona mayor sienta al nenu tres la cabeza. Como les piernes van colingándo-y p'alantre, l'adultu gárra-y les coles manes. Pa más seguridá'l rapacín pue apoyase na cabeza o coyese del pelo. Ye pa él mui prestoso que lu paseen asina, con esta nueva perspectiva del mundu.

Al carrapote

Asemeyáu al anterior, pero nesti casu'l rapacín cuéyese colos brazos al pescuezu del adultu, que-y agarra les piernes colos sos brazos.

La vuelta

El nenu ponse mirando pa la persona mayor y agáchase. Mete la tiesta ente les piernes del adultu, ya pasa pente les d'él les dos manines xuntes, ufier-tándo-y les al adultu. Esti gárrales con fuerza ya tira d'elles, de tal mou que'l críu da una vuelta nel aire, teniendo siempre les manes agarraes pola persona mayor. Esti suel acompañar el xiru pel aire que da'l guah.e con dalguna espresión como: *¡púmbala!*

Burriquín valiente

Esta ye una especie de broma que se-y gasta a un nenu que lleva dalgo sobre la cabeza ya nun s'entera:

Burriquín valiente, que lleva la carga ya nun la siente.

Inflar los papos

Mándase-y al rapacín que llene los papos d'aire, insistiendo en que los infle tolo que pueda ya qu'aguante (colo que suel quedar con una carina mui simpática). Depués acháples-y los papos coles manes pa que se-y escape l'aire de sópitu, fayendo asina un sonú prestosu.

Los puños

Xuegu qu'apparentemente ye de fuerza, pero qu'en realidá ye d'inxeniu. Esta chancia consiste en mandar al nenu que ponga un puñu enriba l'otru, mandándo-y apretalos bien porque díces-y que vas xebrá-ylos emplegando sólo un deu. Col afurabollos das de sutruco nel puñu de riba ya nun ye difícil que se descoquen. Depués al revés, mándes-y al rapacín que te lo faiga a ti, diciéndo-y qu'a ver si tien xixa pa ello. Pero enxamás podrá porque tendrás metíu el deu gordu del puñu d'abaxu nel otru puñu, el d'arriba. Al final, tres varios intentos, descubres el trucu pa sorpresa del nenu.

XUEGOS QUE FACILITEN LA RELACIÓN COL ENTORNU

Los xuegos que viene darréu son actividaes de toma de conciencia, o esploradores, qu'ufierten al

nenu la posibilidá de manifestar les sos reacciones ante'l mediu. Son esperiencias espacio-temporales col entornu que lu arrodia, amás de colos otros nenos, continuando asina un procesu de rellación ya socialización qu'entá cuenta en gran midida cola direcció ya la vixilancia de los mayores.

Son xuegos mui variaos, polo que s'ordenarán siguiendo'l númberu de participantes. Entámase pelos que s'empobinen más a lo individual, pa finir polos más colectivos

Pitín de Dios

Xuegos como esti amuesen claramente la estrecha rellación ente la cultura asturiana ya l'entornu natural nel que se desenvuelve la vida cotidiana. Vese siempre una actitú de respetu, incluso de tenrura, como asocede nesti entrañable xuegu nel que'l nenu atópase con esti animalín ya ponlu con ciñu nuna mano. Depués el pitín de Dios camina pente los deos pa lo cabero echar a volar. Mientres lo fai va diciéndose:

Pitín de Dios, cuéntame los deos... ya vuela con Dios.

Llagartesa pon la mesa

Nel momentu en que ves una llagartesa pente les piedras d'una muria, garres un palín ya vas con él tres d'ella, siguiéndola pente les piedras. Nun ye raro

que mientras lo faes asome otra llagartesa cerca. Por eso suel dicise:

*Llagartesa pon la mesa
qu'ahí vien la otra Teresa
con un palu tres del culu
para darte'l desayuno.*

La vuelta'l gatu - La cabramocha

Xuegu perconocíu, que consiste en llanzase al suelu colos brazos delante dando un cucurrabucu. Anque seya individual, nun ye raro que lu tean faciendo varios nenos a la vez.

Arrollicase

La diferencia col anterior ta en que les vueltes danse echáu, aprovechando un prau pindiu. Nel casu de que xuegue un garrapiellu nenos mírase a ver quien va más llueñe, o más rápido, etc.

Faer el carbayín

Diversión que consiste en guardar l'equilibriu poniendo les piernes p'arriba, sosteniéndote namái que coles manes (sofitando tamién la cabeza ye más fácil, pero nun val). Si hai más d'un nenu, mírase a ver quien aguanta más tiempu. Nestos xuegos ye importante'l dominiu corporal que se tenga.

El tamburil

Tamién los mayores apurren a los nenos estos cenciellos instrumentos musicales cuando-y los soliciten. Pa facelos aprovechen cañines normalmente de figal, trabayaes con muncha calma cola navaya, mentando los críos achisben curiosos cómo lo faen. Tien qu'usase una caña fina, cuando la cazumbre yá ta alta, frotándola ya golpeándola suavino pa qu'amuque ya suelte. El tamburil ye llargu, porque si ye más pequenu, ya con menos furacos, nómase *pipa*.

A xingase

Esti xuegu almite munches posibilidaes: pue tratase del xingaderu qu'igua'l pá pal nenín pequenu pa mecelu selequino, pero tamién puen faelos los mesmos mozos o moces atando cuerdes a la caña d'una castañal pa xingase al gustu de caún, con mayor o menor fuerza o velocidá. N'ocasiones, si yes un poco basneiru, el resultáu pue ser una bona xostrada.

Xugamos a que yéramos...

Asina entamen munchos xuegos, con esta interesante utilización del pretéritu imperfeutu que treslada a los críos a un mundu intemporal onde van repetir soñaos mundos de los mayores, más o menos averaos a la so esistencia cotidiana.

Ye frecuente asgaya que nestes recreaciones s'usen elementos del so entornu natural pa pantasiar ya

maxinar con ellos. Por exemplu, les fueyes de la castañal son afayadices pa trenzar con elles coronas pa poneles na cabeza (como-ys enseña a faer davezu dalguna persona mayor), convirtiéndose asina en maravillosos princeses. O tamién pue xugase a *las tiendas*, fayendo pimientu machacando les teyes, o usando fabes o maízos como monedas pa dir a los enredos.

Al quartu seriu

Un garrapiellu nenos ta sentáu fayendo cualesquier cosa. A ún d'ellos ocrrese-y dicir esta fórmula qu'obliga a toos a aguantar callaos sin rise:

Al quartu seriu. El que primeru se ría, una patada.

Atinar cola pallabra

Suel xugase dientro les cases, en díes d'agua o pela nueche, con llápiz ya papel. Ye un xuegu d'inxeniu nel qu'ún de los participantes piensa una pallabra, escribiendo la so primera lletra ya poniendo una rayina pa cada una de les lletres que falten. Embaxo pones otra vuelta rayines, tantes como arriba. L'otru xugador barrunta una lletra. Si esa lletra ta na pallabra pensada, el primeru tien que ponela nel so sitiu d'arriba, si nun ye asina ponla nuna de les rayines d'abaxo. Si atines cola pallabra enantes de finar la filera les rayes d'abaxo, entós ganes.

A las pelladas

Típicu xuegu de cuando hai nieve, onde nenos (o yá non tan nenos) faen con ella boles o pelles p'andar tirándose unos a otros, o xugando a ver quien les avienta más llueñe.

La piedriquina

Xuégase por parexes. Un xugador tien un puñáu de fabes ya l'otru de granos de maíz, o piedrines, o bien úsense botones de colores dixebraos. El casu ye que nun se tracamundien les pieces de caún. Consiste en dir xugando por turnos intentando colocar tres pieces propies en llinia nesta figura dibuxada con tiza.

La informante recuerda que xugaben siempre sentaos na pontiga l' horru.

La piedriquina

Col mesmu nome que l'anterior esiste otru xuegu pal que se necesiten cinco (o más) piedriquines menudes. Déxense toes menos una en suelu, xuntes, ya la que sobra hai que tenela na mano. Ésta hai qu'aventalá al alto, poniendo procuo n'arrampuñar rápidamente toles que pueas de les que tan en suelu, pero teniendo depués que recoyer la que llanzaste p'arriba, porque si non la garres, pierdes. Gana'l xugador que más veces lo consiga o'l que más piedriquines consiga tener na mano.

Hai que tener en cuenta que si avientes muncho la piedrina de la mano, pa que tarde más en baxar, ye

más fácil descontrolala, ya que se puea dir demasiao llueñe.

L'aru

Los aros failos normalmente'l ferreru, yá que suelen ser de fierro, anque tamién los hai de madera. Trátase de ser lo bastante amañosu como pa dir fayendo que ruede ensin que caiga. Pa ello váleste namái que d'un palu, col que vas empuxándolu pela parte arriba.

La gancheta

Xuegu d'habilidadá mui asemeyáu al anterior, pero l'aru ye más pequenu. El preséu que s'usa pa que ruede ye un fierru rematáu nun ganchu, col qu'agabites l'aru pela parte abaxo, procurando gualu.

La pirinola

Pa esti xuegu aprovéchase un carrete de filo vacíu, de los que tán fechos de madera. Hai que francelu al mediu, depués cueyes una de les partes ya métes-y un tochín afiláu. A lo cabero hai que da-y rosca coles manes pa que xire nel suelu.

El forquetu

Hai que dedicar tiempu a buscar ente les cañines de los árboles una que tenga la forma afayadiza

(que ye la que-y da'l nome). Ye perconocíu l'usu variáu que se-y da a esti instrumentu, pa faer picies los nenos ente ellos o pa fae-yles a dalgún paxarín.

Son munchos los xuegos d'esti tipu, pa los que s'utilicen determinaos aperios. El *yo-yo*, el *diabolo*, la *pionza*, o los xuegos con *banzones* son conocíos por tola xente. Por exemplu, colos banzones xuégase *al guá* (que ye'l furacu onde hai que meter les boles). Estos banzones yeren de barru, pero los más apreciaos yeren unos de cristal, que veníen dientro d'unes botellines nomaes *boliches*, qu'orixinalmente servíen pa evitar que saliera'l gas de la botella.

La buyeta

Pa esti xuegu d'habilidad manual usábase davezu una buyeta o otru tipu cuerda. Anque ye un xuegu d'entreténimientu individual suel faese delante d'otru que nun lu conoz, invitándolu depués a él a repetilo. Lo importante ye nun azaragullase al faelo.

Les dos puntes de la buyeta o cuerda tienen que tar sueltos. Ponse la palma de la mano mirando pa nós (si yes drechu, lo normal sedrá que se ponga la zurda). La cuerda dexámosla encolingada sobre toos los deos, menos el gordu que ta levantáu. D'esti mou cuelga petrás de la mano, pero'l cabu que cuelga petrás tien que ser bastante mayor que'l cabu que cuelga pelantre. Hai que dir pasando la buyeta d'atrás p'alantre pente los deos del mou siguiente: entámase pel deu furabollos de la mano

llibre, metiéndolu pente los dos deos superiores de la mano na que ta la buyeta, entós enganchámosla ya pasamos un cachín pal nuesu llau. Siempre hai que dexar el trozu cuerda que cuelga del nuesu llau más cerca la punta los deos que'l cachín que pasamos del otru llau de la mano, que tien que tener forma llazu. Ye esti llazu'l qu'hai que pasar, voltiándolu, pel deu siguiente, qu'esta primer vez tien que ser el más maizón de toos. Esta operación va repitiéndose pente tolos deos, acordándose siempre de da-y un xiru al llazu enantes de metelu pel deu siguiente.

En finando tendremos la cuerda bien enguedeada ente los deos d'una mano. Tiramos de cualesquier de los cabos ya vemos que nun se suelta (invitamos a faelo al que mira'l xuegu). Lueu sacamos la primer llazada, la del deu furabollos, dexando los otros como tán. Agora nun hai más que tirar del cabu más cortu pa que la buyeta se desprenda con facilidá, quedándonos la mano llibre.

Al cartón

Pa esti xuegu d'azar los nenos solien guardar les tapes de les caxes de mistos. Coleicionáben estos cartones ya xugábenselos ente ellos. Pa ello hai que poner ún de los tos cartones nuna paré, a una altura señalada, dempués déxeslu caer. Lueu va otru ya fai lo mesmo, asina hasta que tiren toos. Si'l to cartón cai enriba d'otru o d'otros, pasen a ser pa ti, pero si non, el tuyu queda onde cayó ya prueba suerte'l siguiente xugador.

A la chirumba

Pa xugar a la chirumba necesítense unos palos. Ún d'ellos ye un tochín (la chirumba) qu'hai qu'afilar peles dos puntes. Dende un sitiü marcáu, xeneralmente con una raya, hai que da-y a la chirumba per una de les sos puntes con otru palu, colo que salta pel aire. Cuando ta nel aire hai que volver golpealu col palu, ganando'l que lu aviente más.

La unidá de midida pa cada tirada ye'l segundu tochu. El que s'usó pa pega-y a la chirumba. Va poniéndose en suelu dende la marca hasta onde quedó la chirumba.

Al buxón

Ye esti un xuegu de fuerza, exautitú ya coordinación; una especie de rudimentariu xuegu de bolos. Hai que buscar una piedra o llábana más o menos triangular que se tenga de pie. Los xugadores marquen un puntu a cierta distancia d'esta piedra o buxón dende'l cual tienen que tirar cola mano una piedra pa ver si lu balten. El que lu tire más veces ye'l que gana.

La foguera San Antonio

En Villamexín, la víspera de la fiesta'l pueblu, a mediaos de setiembre, los mozos garraben paya de la escanda que'había poco recoyeran. Esta paya amarrábenla a un palu llargu ya prendíen-y fueu. A los

nenos faíen-yos estes antorches los pas o los güelos, más apañadines pa ellos. En cuanto yera de nueche corrien per tol pueblu con elles enceses. Cuando cansaben de dar vueltes, diben toos pa delante la capie-lla'l santu. Entós ellí armábase la foguera ya entamaba la folixa con gaita, tambor, panderetes, etc.

La Maruxina

Pel antroxu, el domingu'l gordu, los nenos de Villamexín garraben llueques y atábenles a la cintura o llevábenles nes manes. Entós diben toos hasta la cueva La Maruxina fayéndoles sonar. En tando ellí llamaben a Maruxina ya pidien-y el bollu. Nun faltaben los más atrevíos, qu'aprovechaben pa metese pelos requecos de la cueva.

XUEGOS DE COORDINACIÓN COLECTIVA

Trátase de xuegos onde participen varios nenos. Nellos desarróllase la coordinación ente los participantes, qu'amás tienen que tar atentos al ritmu d'un cantar o amosar la so axilidá, etc.

Dicen que morrió'l chorizu

Por parexes ye esti xuegu de palmes (coles manes) que se fai recitando esti cantar:

*Dicen que morrió'l chorizu
pa rra pan pan pan*

*camín de la romería.
pa rra pan pan pan
Ya morciella que lo supo
pa rra pan pan pan
quiso reventar de risa
pa rra pan pan pan.*

La velocidá cola que se xuega ye variable dependiendo de la maña de los participantes. Si por exemplu, ún d'ellos ta deprendiendo, entós pon les sos palmes quietes, mentanto l'otru-y lo esplica; depués van ganando velocidá hasta domínalo.

A saltar

Xeneralmente suel xugase en grupu a saltar una cuerda, aunque pue facese individualmente. Nun hai munchos años lo que s'utilizaba yeren bilortos, unes plantes mui afayadices pal casu. Amás, hailes asgaya, cuando rompía una nun costaba nada dir por otra. Les variantes de xuegos que puen faese son munches, con dixebrasos niveles de dificultá. El ritmu, la celeridá, la coordinación de movimientos, etc. son factores qu'intervienen equí.

El sexu femenín pue ser el que más participa nestos xuegos, pero de nengún mou ye escluyente. Ye complicaio falar de xuegos pa un xéneru determináu, porque na práctica les regles de los xuegos nun son nesi sen nada ríxides. Nenos ya nenes participaben en toa triba de diversiones.

A la comba

Ente la variedá xuegos de saltar cítase el cantar d'esti xuegu que tenía la so propia escenificación. Fai clara alusión al futuru casoriu, al citar el pañuelu qu'envuelve les arres y el certificáu de matrimoniu:

*Soy la reina de los mares,
asturiana quiero ser.
Tiro el pañuelito al suelo
y lo vuelvo a recoger.
Pañuelito de mi vida,
quien te pudiera tener
guardadito en el bolsillo
con un pliego de papel.*

¡Pa-pel!

A la pelota

Pa esti xuegu de pelota búscase una paré que sea afayadiza pa llanzar la pelota contra ella. En Villamexín solíen xugar na paré de la capiella de San Antonio, que valía bien pa ello yá qu'amás taba averada a la escuela. Anque pue xugar unu solu (pa entretene), lo normal ye que lo faigan varios, pa ver quien ye más amañosu ya llogra durar más tiempu. Ye un xuegu básicamente de coordinación corporal. La fórmula qu'hai que cantar ye:

*Una, dos y tres,
(Llanzar ya volver a coyer la pelota tres veces)*

d'una mano,
(Llanzala cola mano drecha ya garrala depués
cola mesma)

de la otra,
(Agora cola contraria, que si nun yes zurdu ye
fácil perder)

al tepeté
(Mientras la pelota ta nel aire hai que dar palmes)

atrás y olé,
(Agora les palmes hai que dales coles manes
per detrás)

a la remolina, ~ a la remoliné
(Llanzala ya xirar les manes una sobre otra,
como un remolín)

a la media vuelta,
(Llantar ya dar media vuelta, pa volver rápido
pa coyela)

y a la vuelta entera.
(Agora la vuelta mientras ta la pelota nel aire
tien que ser entera)

El campanón

Trátase d'una variante del más conocíu xuegu del cascayu. A la pata coxa hai que dir emburriando una teya o piedra plana hasta llegar a “la gloria”.

El caracol

Asemeyáu al anterior, pero'l recorriú pel qu'hai qu'empuxar la teya ye n'espíral. Son xuegos que s'igualen rápido pintando con *clarión* les rayes necesaries nel llugar afayadizu. Desarróllense destreces como l'axilidá o la mañosidá.

Al alimón

Xuega un garrapiellu nenos. Dos tienen que ponese unu frente al otru garrándose de les manes, poniéndoles p'arriba, de tal mou que'l restu pase per baxo formando una especie tren. Mientres pasen va cantándose esti diálogu que se recoyó casi tou en castellanu:

*Al alimón, al alimón,
la fuente se ha caído ~ que se ha roto la puente.*

*Al alimón, al alimón,
mandar a componerla.*

*Al alimón, al alimón,
no tenemos dinero*

*Al alimón, al alimón,
nosotros lo tenemos.*

*Al alimón, al alimón,
de qué es ese dinero*

*Al alimón, al alimón,
de cáscaras y güevo.*

A partir d'esti momentu acelérase la marcha del *tren*, al mesmu tiempu que'l ritmu de la canción. Al llegar al últimu versu baxarán los brazos los nenos que los tienen alzaos, quedando cortáu ún de los rapacinos qu'intenta pasar y elimináu:

*Pajaritos de la mar,
por aquí podéis pasar,
los d'alante corren mucho,
los d'atrás se quedarán.*

Nesti tipu de xuegos colectivos, lo mesmo que pasa con otros asemeyaos, como puen ser los más conocíos de *la pita ciega*, *aceitera vinagrera*, *amboato*, *el conexu nun ta equí* (que tamién se xugaben per estos paraxes), ye mui interesante la comunicación ya la integración ente los participantes. Pero hai que destacar sobre too la dimensión estética de los mesmos, col movimientu rítmicu, les formes que diseñen nel espaciu ente tolos nenos, o la mesma música. D'esti mou algámase una meyor rellación col espaciu ya col tiempu, al manexar aspectos como'l ritmu, la velocidá, la coordinación dinámica, etc. Tamién son importantes les lletres, que suelen tratar d'amores incipientes. Son muchos los exemplos qu'esisten d'estos xuegos de corru, que ye frecuente que tean en castellanu, acaso pola so procedencia. Por exemplu los que siguen darréu.

La niña que está en el medio

Xuegu nel que ún de los participantes quédase en medio, y tien que escoyer parexa de los que formen el restu'l corru, garrándola de la mano. Los del mediu son protagonistas, mientras el corru da vueltes ya van dando palmaes. Na estrofa final camuda muncho'l ritmu, que pasa a ser más vivu pa la parexa, que tien que contorniase teniendo caún les manes na so cintura:

*La niña que está en el medio,
María Calzones.
La culpa la tiene su madre,
que se los pone.*

*Que resaladina,
que dame la mano,
que resaladina,
que vivo penando.*

*Sale sola a la esquina de mi vida y de mi amor.
Voy a ver la verbena solitaria del querer.
¡Qué salga la dama, dama, vestida de marinero,
y el que no tenga dinero será carita de cielo.*

*Regálale l'alma mía,
regálale mi querer,
los pollos en la cazuela
son pocos y saben bien.
Ni son para ti mi vida,
ni son para ti mi bien.*

*Que son para doña Elisa
que los sabe componer.
A la puerta del cielo
estienden el mantel,
y ponen los cubiertos,
a la hora de comer.*

*¡Y ese talle!, ¡y ese cuerpo!
y ese bonito jaleo,
que vales tú más pesetas
que d'estrellas hay en cielo.*

Al repetise'l cantar, los dos versos del final camúdense por:

*que vales tú más dinero
que la catedral d'Oviedo.*

La jeringosa

Ye mui conocíu, anque como asocede xeneralmente cola tradición oral, ye fácil ver como delles veces camuden un pocoñín les lletres:

*Salga usté, don José
que lu quiero ver bailar, saltar y brincar,
dar vueltas al aire.
Esto es la jeringosa d'un fraile.
Por su jeringosa,
por lo bien que lo bailas hermosa,
busca compañía.*

Ríu verde

Estos corros yeren a veces mui grandes. Nun hai qu'escaecer que nun hai munchos años yera fácil qu'hubiera en cada casa una bona reciella nenos. Davezu nun yera raro que los acompangaren dalgunes muyeres mayores, tocando los panderos p'ayudar al ritmu ya pa cantar. Por esto ye que son casos nos que nun existe llende ente'l conceutu de xuegu ya'l de baille. D'ehí que los rapacinos dixeran que diben xugar al corru o tamién *a la xiraldilla*.

*Ríu verde, ríu verde,
ríu de siete colores.
Tantos como lleva'l ríu,
tantos son los mios amores.*

*Que salga la dama, que salga'l galán,
que salga la dama con su delantal.*

XUEGOS PA ENTRETENESE PROVOCANDO A OTROS NENOS

Ye frecuente alcontrase con cantares de fácil rima, que tienen lletres ya músiques cencielles, pero inxeniosos. Suelen traese a cuentu en circunstancies concretes que los convierten nun formulismu propiu pa la ocasión. Delles veces úsense como retruques afayadizos pa burllase de dalgún col que tas engarráu o pa faelu rabiari y rite d'él. Pémeque ye ésti'l motivu de que contengan alusiones escatolóxicas asgaya, que-ys faen gracia a unos ya enfadu a otros. Cuando

dos críos anden a la tema, estes rimes infantiles resulten un bon instrumentu pal más pullanqueru. En definitiva, que son coses de nenos.

Pilatos

Cuando un nenu ta llorando por dalgo que-y fixisti, ya quies afondar más nel so dolor, ríste de les sos llágrimes pa que chinche bien, diciéndu-y:

--*Pilatos,*
¿qué tienes en papu?
--*Un fierru calcáu.*
--*¿Quién te lu calcó?*
--*María Peñaflor.*
--*¿Por qué?*
--*Porque perdí las llaves del rei.*
--*Calla, calla, que yo te las buscaré.*
--*Llora, llora, que nun te las alcontré.*

Recálcase sobre manera la sílaba tónica final de cada versu. Al final hai qu'asonsañar al que ta llorando.

Xuana la lloca

Nesta ocasión hai que dicir a dalgún collaciu, al que quieras toma-y el pelo un poco, que diga siempre la sílaba “ca” cuando fines de dicir cada frase, que dexes incompleta:

Xuana la llo...
tenía una to...

*de mierda llo...
pa la to bo...*

Al completar el caberu versu, amás de carcaxease, nun ye raru qu'haya qu'echar a correr.

María la pata fría

Úsase pa burllase de dalguna María o simplemente pa pasalo bien cola so fácil rima ya sorprendente lletra:

*María la pata fría
fue cagar ya nun podía
metió un tochín,
sacó un copín,
metió un dedal,
sacó un quintal
metió una escoba,
sacó una arroba.*

Luis, Luis

Esti cantarín ye mui amañosu pa dedicá-y lu guapamente a dalgún Luis:

*Luis, Luis, cuando vinisti.
Luis, Luis, la otra selmana.
Luis, Luis, qué me truxisti
Luis, Luis, una guitarra.
Luis, Luis, vete a la mierda.*

Si estes guases causaren muncha risa, vendría a cuentu que daquién saltara con esta otra:

*Hai que risa cola tía Felisa,
que tiró un peu y rompió la camisa.*

El palu / La escoba

Esta guasa pue facese a un rapacín o tamién ente adultos, siempre qu'haya otres persones delante que lo ríen. Consiste en dici-y a la *víctima* que garre fuerte un palu, coles dos manes (guapamente pue servir el palu la escoba). Depués mándes-y que diga bien fuerte tres veces la pallabra “milagru”, ya llueu que lo dixo, díces-y:

Qu'un burru te “cogido” a un palu.

O esta otra versión, yá dafechu asturianizada:

Qu'un burru te garráu a un palu.

La informante asegura qu'esti xuegu deprendiólu d'un maestru zamoranu que trabayaba en Villame-xín.

XUEGOS DE FUERZA, VELOCIDÁ, AXILIDÁ...

Estos xuegos son toos pa desenvolver en grupu. Nellos suel ser importante la competitividá, poniendo en xuegu la potencia ya la coordinación muscular del

nenu, pero tamién dexen llugar al inxeniu o al engañu. Son xuegos activos ya participativos, como por exemplu'l *chorro morru*, o *tres navíos a la mar* que nun se comenten equí por ser mui conocíos.

El saltu corriú

Una filera nenos va “dibuxando” un improvisáu contornu nun espaciu abiertu según avancen saltando. Va fayéndose asina: el primeru agáchase poniendo la cabeza frente les rodielles, el siguiente sáltalu ya ponse na mesma postura, el terceru salta a los dos anteriores ya asina de contino, fayendo una cadena. Cuando finen toos, el que yera'l primeru ye agora l'últimu, ya ponse a saltar a los otros. Esti *perpetuum mobile* finará cuando los xugadores decidan. Puen recorrese'l pueblu de llau a llau con esti xuegu.

El saltu'l moru

Requierse una habilidá especial. Necesítense polo menos cuatro persones. Dos d'ellos colóquense de pie coles espaldes apegaes, depués agáchense dexando los culos xuntos. Un terceru ponse de rodielles colocando la cabeza debaxo los culos de los anteriores. El quartu ye'l que tien que saltar. Pa ello garra carrerina, coloca los brazos sol llombu del que ta arrodilláu, impulsándose pa pasar perriba de los otros dos. Tien que pasalos teniendo les piernes no más alto, poniendo procuru en caer llueu de pies.

El zurriegu

Nómase tamién asina a la pelota de trapu atada con una cuerda que s'usa nesti xuegu que se desen-dolca nun espaciu finxáu. El que se queda garra'l zurriegu pola cuerda ya tien qu'intentar dar con él a los otros participantes, que deben camudar ente ellos el puestu nel que tán seguros. Nel momentu que faen esi cambiú ye cuando cuerren peligru de ser golpeaos, lo que los obligaría a quedase.

A la una pica la mula

Diversión bien conocida, na qu'hai que saltar sobre ún o varios que tán agachaos, golpeándolos según saltes siguiendo les instrucciones que diz el "reglamentu". Esta fórmula qu'hai que dir diciéndola al saltar y suel variar d'un llugar a otru, polo que reproducse la qu'equí contaron:

*A la una, pica la mula.
A las dos, el reló.
A las tres, San Andrés.
A las cuatro, San Ignacio.
A las cinco, tiro un brinco.
A las seis, merendéis.
A las siete, pan con leche.
A las ocho, un bizcocho.
A las nueve, abre'l paraguas que llueve.
A las diez, la niña pica la nuez.
A las once, pica'l conde.
A las doce, le responde.*

*A las trece, la niña crece.
A las catorce, la niña encoge.
A las quince, rosariu a la virgen.
Y a las dieciseis, un besitu te daré.*

Igual que pasa xugando al *chorro morru*, el trafullu que s'arma al xugar ye grande, porque los qu'apochinen nun aguanten el pesu, fundiéndose ya cayendo toos. Por eso nun ye raro que los que tean embaxu refunfuñen ya pidan camudar les posiciones, lo que se-ys niega si nun aguantaron. Ello ye que puen finir toos enfurruñaos, armándose un bon bati-fondu.

Pa echar a suertes

Pa entamar estos xuegos ye abondo frecuente qu'haya qu'echar a suertes pa ver quién se queda en medio, o pa faer los equipos, o pa qu'unu apochine, etc. En Villamexín fáenlo con estos ceremoniales métodos:

*Un gatu se cayó a un pozu,
las tripas fixeron chas.
Arre moto, piti poto,
Arre moto, piti pa.*

Al que-y toque la última sílaba ye'l que se queda. Otru mou de faelu ye:

*Mazana asada,
unu, dos, tres y nada.*

*Mazana podrida,
unu, dos, tres y salida.*

Nesti casu l'elexíu queda llibre, nun se queda. Por eso la fórmula repítese hasta que namái que queda ún.

Al bendita lairón

Esti ye un xuegu recoyíu en Villamexín, que xugábase al atapecer ya pela nueche. Participaben nél munchos nenos, davezu tolos que vivíen en pueblu. Xuntábense n'El Portalín, ya faíense dos grandes grupos. Los que yeren d'unu teníen qu'escondese per tol pueblu, aprovechando llugares amañosos, como cuadros, payares, cases, etc. Los del otru grupu teníen que dir catalos. Pa ello solíen dividise en grupinos más pequeños (nun diben casi nunca solos).

Pa facilitar la búsqueda, glayábase con determinada melodía: *¡Bendita lairón!*, ya entós los que taben escondíos debíen responder usando'l mesmo son: *¡Las doce yá son!*

D'esti mou podíen orientase los que diben a catalos, pero tres gritar podíen camudar de sitiu, anque col pelligru de ser vistos. Cuando los pillaben había que llevarlos pa El Portalín, y allí quedaben, hasta que los garraren a toos.

Esti xuegu solía durar muncho tiempo, yá que participaben munchos. Si sobraba tiempo, xugábase otra vuelta, camudando los grupos.

Yera normal que nel desendolque del xuegu participasen los mayores, que taben sentaos a la puerta les cases. Pa ello podíen dar pistes a los que buscaben,

que-ys solíen entrugar onde taben los rapazos escondíos. Pero tamién podíen engañate ya despistate.

A cotán comí

Xuegu asemeyáu al anterior, pero camúdase la frase qu'hai que glayar. Unos dicen: *A cotán comí*, ya los que tan escondíos retruquen: *A otu que no a mí*.

Curiosamente esta fórmula también forma parte d'un cuentu mui conocíu nesta fastera.

XUEGOS NEL MONTE

N'algamando los nenos los doce o trece años, dellos xuegos comentaos entamen a compartir tiempu con otros más rellacionaos coles actividaes propies de la edá ya'l desarrollu mental ya físicu de la mesma.

D'esti mou ye fácil qu'a estes edaes los rapacinos ya rapacines tengan que dir a curiar el ganáu a les brañes. Ellí xuntábens munchos, polo que solíen organizar entretenimientos. Delles veces yeren los mesmos qu'en Villamexín (como'l *buxón* o la *chirumba*), pero n'otres ocasiones aprovechaben les escamplaes carauterístiques del monte.

Güei, estos xuegos yá nun se practiquen, sólo queda l'alcordanza, a veces difusa de los mesmos. Esto ye motivao pola emigración a la ciudá, los pocos mozos que queden, ya'l cambiu de los moos de vida.

El palillu

Pa esti xuegu d'habilidadá ya puntería faense dos pozos nel prau, a una distancia de varios metros. Unu de los xugadores ponce en medio de los dos pocinos ya intenta meter, nel pozu que ta defendíu pol otu xugador, un tochín o chirumba. Pero l'otru xugador tien un palu llargu col que, si ve que la chirumba algama'l so oxetivu, tien que poner procuru en da-y un golpe ya aventala hacia l'otru pozu. El que consiga meter el palu nel furacu ye'l que gana esi xuegu. Depués camúdense los puestos.

El palillu

Esiste un xuegu asemeyáu al anterior, posiblemente col mesmu nome. Hai que faer tamién dos pocinos nel prau, a non muncha distancia ente ellos. Unu de los participantes ponce en mediu pa defendelos con un palu llargu. L'otru asítiase a una distancia convenida, que suel ser de varios metros. Dende ellí tien que llanzar una chirumba hacia ún de los dos pozos, procurando metela, yá que si lo fai gana'l xuegu. El xugador que defiende los pocinos, si ve que la chirumba va entrar, tien qu'intentar da-y fuerte col palu, procurando aventala lo más posible. Entós l'otru tien que dir corriendo a buscala pa volver a colocale na marca dende la que tiró. Mentanto va ya vien, el xugador qu'aventó la chirumba va metiendo alternativamente'l palu nun pozu ya n'otru, contando les veces que lo fai, ya fayéndolo tolo rápido que puea. Depués cámbiense les posiciones.

Ganará'l xuegu'l que más puntos contó mentanto l'otru va buscar el tohín que se llanza. Eso si non algama l'oxetivu de metelu nel pozu.

Ye importante fixase que'l secretu pa ganar mana na posibilidá de llanzar a la mandrecha o a la manzorga del que defiende. Tamién hai que contar cola fuerza ya téunica del golpéu del defensor, cola velocidá del que corre pol tohín, ya tamién cola velocidá ya habilidá del que mete'l palu llargu nun pozu o otu mientras cuenta.

Al llanque

Los xugadores faen por llancar unos palos afilaos nun prau. Van tirando alternativamente hasta qu'unu lu espeta. Llueu'l segundu xugador tien que baltar esi palu col d'él, que tien que quedar tamién llancáu. Cuando lo consigue ayúdase del so palu pa llanzar bien llueñe l'otru. Entós el contrariu tien que correr pol so palu ya tornar al llugar pa clavalu de nuevu en suelu enantes de que'l segundu xugador tenga tiempu a espetar el suyu'l número de veces acordao.

Al palu

Xuégase por parexes. Tumbaos en suelu unu frente al otu tienen que garrar un mesmu palu. Unu tien les manes nel centru'l palu ya l'otru *a las veras*. El puntu d'apoyu de los pies son los pies del contrariu. En cuanto ten colocaos hai que tirar hasta qu'unu de los xugadores llevante al otu.

A la muerte cien ducaos

Mientras taben los rapazos pel monte yera fácil que dalgún entrugara: *¿A qué enredamos?* Una de les rempuestes más probables yera: *¡a la muerte cien ducaos!* Entós unu d'ellos daba la vuelta pa que nun lu vieren ya llevaba unos cuantos deos pa la boca, chupándolos. Volvíase ya dicía-ys a los demás: *¿Cuántos deos tengo moyaos?* Los demás debíen dicir un número (hasta diez) pa ver si acertaben. El qu'acertara'l número de deos chupaos yera'l que se quedaba ya tenía que pillar a los otros (si había unu que fora un poco a lo xo podíen engañalu, siempre que'l que tuviera chupaos los deos tuviera maldá). Tenía que dir corriendo tres d'ellos, ya cuando garraba unu, esti tenía que xuntase a él. Entós los dos diben pol restu. Asina hasta que los garraben a toos. L'últimu yera'l que más méritu tenía.

Alza la maya

Paezse al anterior. A los que pillabes había qu'atropalos na maya, pero podía faese eternu, porque cualesquier de los que taben llibres podía alzar la maya, pudiendo faelo de dos formes: *Alzo la maya por...* (diz los nomes de los que quier que queden llibres), o bien: *alzo la maya por mi, ya por toos mis compañeros.*

Al toicín gordu

Como yera frecuente pasar el día enteru pelos praos curiando'l ganáu, xugábase, como tamos viendo,

a munches coses. Si llovía metíense nuna cuadra ya xugaben al *toicín gordu*. A unu tapáben-y bien los güeyos con una venda ya tenía que garrar a dalgún de los otros (que nun podíen salir de la corte). Cuando pillaba a unu tenía qu'atinar col so nome. Pa poder faelo con seguridá, debía faelo falar, pa reconcelu pela voz. Como'l que taba apresáu nun dicía un res, el que taba vendáu podía plizcalu o tira-y de los pelos. Si llograba reconcelu pasaben a vendalu a él.

Prestaba muncho porque'l *ciegu* tropezaba coles *retrigas*, o col preselbe, o col marcu'l ventán, etc. Cuando te quedabes, si teníes *un poco acheiru*, abríes bien los brazos p'abarcas más. Tamién podíes date la vuelta rápidamente, porque solíes tenelos tres de tí, siguiéndote.

Dir por magria

Nel monte hai un sitiu que llamen Cuamaliña, mui cerca del llugar conocíu como El Forcadín. En Cuamaliña, como'l so nome diz, hai una cueva. Cuando taben llendando'l ganáu per ellí cerca solíen dir a ella ya metese hasta'l fondu. Faíenlo porque ellí atopaben un barru mui finu que nun conocíen en nengún otu llau; nomábenlo *magria*. Esti barru amasábenlo, fayendo con él unes barres coles qu'escríben o dibuxaben en piedres, lloses, etc.

XUEGOS PA MOZOS

Nesti apartáu entren xuegos nos que pue participar xente yá mayor (si tienen gracia pa ello). Ello ye

que puen xugase perres, o puen usase estos xuegos pa montar una bona farra, o pa demostrar quién ye más espabiláu, o duechu, o certeru,... o pa ver si hai entamu con dalguna moza o mozu, etc.

Dir a pardiales

A Proaza llegaben delles veces viaxantes o xente de pasu, que veníen a negocios o papeleos. Nun yera raro que dalgún gastara munchu cuentu o quisiera dáseles de llistu, fayendo de menos a los del llugar. Esa yera la razón de que los mozos s'aconceyaran, decidiendo dir a falar con él. Dicién-y que por qué nun diba con ellos pela nueche a pescar *pardiales* (tamién conocíos como *cordobeyos*), un animal esquisitu que taba pente l'augua de nueche. Entós dáben-y un sacu ya llevábenlu al ríu, nel sitiu averáu al molín, metiéndose toos nel agua. Ellí los rapazos entamaben a dar palos al agua, procurando chiscar lo más posible al paisanu, mientras glayaben: —*¡Ahí va unu!* Tantos yeren los palos al agua, ya con tan restorcida intención, que siempre lu poníen pingando. *La víctima*, enguedeyada en tal barullu, taba acucuruxada abriendo'l sacu nel ríu pa pillar tan *sabrosos* ya raros animales, lo qu'aprovechaben los del pueblu pa dir metiéndu-y piedres cola complicidá de la escuridá. Cuando salíen del ríu yá llevaba'l sacu bien llenu. Entós el probe home solía dicir qu'había que compartir lo pescao ente toos. Pero los mozos, mui xenerosos, dicién que non, que toos pa él: “Llévalos pa la fonda, hom, que te los preparen allí. Verás que bonos tán”. Ya allá diba'l home, yá un poquiñín mosca, cargáu col

sacu piedras mientras cruciaba'l pueblu, barruntando cómo yera que pesaben tanto los condenaos pardiales.

La raya

Llegaos a una edá, los mozos o moces yá suelen tener dalgunes monedes pa los sos gastos. Nesti xuegu les perres puen camudar de bolsu, lo qu'añade tensión ya responsabilidá a un xuegu básicamente d'habilidad ya puntería.

Cada participante asítiase nuna marca, a determinada distancia d'una raya trazada nel suelu (con un palu o tiza, según la superficie). Caún va tirando por turnos una moneda, intentando dexala lo más averada posible a la raya. Hai que tener en cuenta que'l que tira depués yá tien les referencies de los anteriores, amás de cuntar cola posibilidá de desplazar dalguna moneda.

A lo cabero, el que dexó la moneda más cerca la raya ye'l que les garra toes. Pero nun acaba equí'l xuegu, yá que tien qu'entruga-ys a los demás si se queda coles cares o coles cruces. Dempués tien que *maciclalas* ente les manes, pa llueu aventales al aire. Del suelu dirán pal so bolsu les que acordaran previamente (cares o cruces). Tres d'él tóca-y faer lo mesmo coles monedes que queden al segundu meyor colocáu de la tirada. Asina hasta que s'acaben les monedes. Hai que tener en cuenta que'l primeru en tirar tien más posibilidaes de quedase con más dineru yá qu'avienta más monedes al aire, pero nun hai qu'escaecer que l'azar tien la so importancia yá que munches puen amosar la cara que nun s'escoyó.

El pozu

Ye mui asemeyáu al anterior, pero cola diferencia de que la referencia pa llanzar les monedes, en cuenta d'una raya, ye un pocín bien pequenu. Tien la peculiaridá de que si hai quien algame a metela dientro quédase con toles perres, finando'l xuegu.

L'alpargata

En Proaza cuenten que nun hai muncho tiempu yera frecuente que se fixeran esfoyones pa esbillar ya enristrar les panoyes de maíz, axuntando asina trabayu con diversión. Reuníense xente de munches cases ya la reunión allargábase cola garulla ya con xuegos como esti, qu'amás de divertir facilitaben les rellaciones sociales, ya les situaciones picardioses.

Tán toos sentaos en suelu, formando un corru, menos unu, que tien que tar na parte de fuera del círculu. Les piernes de los que tán sentaos tienen que tar orientaes al centru'l corru, pero coles rodies lles levantaes ya los pies en suelu. Entós va pasándose una alpargata vieya pente los arcos formaos coles piernes, metiéndola a unu o a otru, o amagando que se fai, teniendo procuru que se vea lo menos posible. El que ta fora, per detrás del corru, tien qu'intentar localizar ya garrar l'alpargata. Col envís de despistalu, el que la tien, o cualesquier otru, diz mientras fai'l xestu de meter l'alpargata:

Si te la meto o non te la meto, tu tapa y calla.

Cuando pille l'alpargata, el que nesi momentu la tuviera escondida será'l próximu en quedase.

Munches veces, al intentar garrar l'alpargata cayíes enriba la xente, formándose gran folixa. Propiciábase nesti xuegu que pudieras arrimate a dalguna moza pola que rispiabes.

La cuatriada

Esti conocíu xuegu de bolos yera nun hai munchos años mui prauticáu nesta fastera. Na villa de Proaza tiense alcordanza d'al menos cuatro boleres, mientras qu'en Villamexín nun hai munchu tiempu que se destorgó la qu'ellí había. Curiosu ya repentinu escaecimientu d'un xuegu qu'aconceyaba a tol pueblu, sobre too los domingos o díes de folixa. Había tal batifondu que los nenos taben engaramaos a los horros pa poder fisgar, per riba los sos mayores, lo qu'asocedía nes emocionantes partíes.

CONCLUSIONES

Les diversiones o entretenimientos equí recoyíos son namái qu'un pequeñu exemplu de los munchos que podemos alcontrar nestos mesmos pueblos de Villamexín ya Proaza. La importancia que tuvieron en so día vese en qu'incluso quedaron fixaos na toponimia d'esta fastera, onde atopamos dellos llugares col nome de *Xolabola* (o *Xuegolabola*). Si estudios paecíos a esti se fixeren a nivel de toa Asturias, la so cantidá, variedá ya riqueza resultaría ablucante.

Estos xuegos son productu del inxeniu ya l'actividá humana. D'ehí que puea observase nellos una total identificación de los materiales usaos nos xuegos col mediu qu'arrodia a la xente, mostrándose los dos (la xente ya'l so entornu) bien xuníos. Tamién hai que fixase na natural comunicación ente vieyos ya mozos. Pero sobre too, evidénciase la necesidá de pasalo bien un ratu, la siempre estética intención de compartir y gociar xuntos unos momentos que busquen la sonrisa del alma.

Ye mui grande la dificultá qu'entraña plasmar per escrito nun papel, como se fai equí, tola guapura d'esti mundu de xuegos, llenu de colores, soníos, testures, movimientos, etc., repletu, en definitiva, de *vida*.

Precisamente esta falta de vida ye la mayor torga qu'esiste anguaño. Porque n'Asturies, güei, el despo-blamientu de los nuegos pueblos ye alarmante, a lo que se xunta los perbaxos índices de natalidá. Pa rematalo ta'l nulu interés n'estudiar, investigar ya esparder l'abonda riqueza cultural qu'estos llugares tienen.

Munchos d'estos xuegos tán güei nel cantu la memoria, porque de magar que tán escaeciéndose, pocos intentos hai de conservalos ya entamar cola so puesta en valor.

Pocu maxín faería falta pa saber adaptar dalgunos d'estos xuegos a la escuela, onde serien útiles, porque activen el desarrollu físicu, mental ya social del escolín. Más tovía agora que tanto se fala del tiempu que pasen los nenos solos delante la tele o entreteníos colos xuguetes electrónicos. Tamién podríen utilizase estos vieyos xuegos pa da-y nuevu

puxu a les fiestes de los pueblos, poniendo en comunicación a los más vieyos colos más mozos, participando toos xuntos. Podríen tamién ser protagonistas nes actividaes entamaes por albergues, cases, campings o hoteles de la tan contemplada explotación turística.

Cada xuegu ye una oportunidá pa manifestar el talante creador de los participantes. Pero nes actuales circunstancias ye la oportunidá de que manifiesten esa creatividá los maestros, alministración, responsables, etc. Son ellos los que deben faer por tresmitir tola riqueza cultural que poseemos a les xeneraciones futures nes meyores condiciones posibles.

La salvaguarda, fomentu ya puesta en valor del patrimoniu cultural constitúi un factor de desarrollu cultural, turísticu ya económicu qu'una Alministración pública, con mayor fustaxe que la de güei, tien qu'afalar, xestionar ya tamién arrear.

Munches gracias a les persones que fixeron posible esti trabayu:

Tina, Luisa, Ernestina, Luis el de Juan, Enrique, Canor, Julio y Luis de Villamexín. Emilia, Pilar y Elena d'El Quintanal. Argel y Faustino, de Proaza.